

Byen fremstår som en gennemført helhed: Kirkepladsen og kirken, det fysiske udtryk for menighedens orden som troens, religionens, åndens udgangspunkt. I sammensmeltningen af dagliglivet med åndens liv, skabes det kosmos, som byens og menighedens liv er. Menneskesamfundets indrettede, ordnede liv er udgangspunktet, og efterhånden som man selv, eller bare ens blik, bevæger sig væk fra dette centrum, nærmer man sig mere og mere naturen, for til sidst at ende i de fjerne skove, billedligt talt. Denne livets fuldstændighed, spændvidden fra kosmos til kaos, fra kultur til natur er illustreret i byens plan i sammenhæng med byens omgivelser.

Af | Irene Brandt

Fællesskabet har bygget Christiansfeld

Et af de tidligste danske eksempler på byplanmæssig helhedstænkning er tilgængelig i fuld skala i Christiansfeld, der betragtes som enestående i kraft af sin historie og uspolerede homogenitet. Det er mere end 200 år siden, byen blev grundlagt; men takket være et storstilet kulturarvsprojekt vil den enestående by blive bevaret.

"Det ser du ikke andre steder i Danmark!" Sådan lyder Christiansfelds slogan, og byen i Sønderjyllands nordøstligste hjørne er virkelig enestående med sine smukke gulstenshuse og grønne områder. I januar må, man dog tage fantasien kraftigt til hjælp, for at få øje på det grønne. Træerne står bladløse mellem husene og i gaderne, som uden det forskønnende bladhang fremstår nøgne. Den lappede asfalt i de historiske gader, samt vinduer og bygningsdele, der trænger til at blive vedligeholdt eller direkte udskiftet, bliver tydelige. Det ville faktisk være ret trøstesløst, hvis ikke det var fordi et storstilet projekt, Christiansfeld Bybevaring, er sat i værk for at sikre byens uerstattelige kulturarv.

På hjørnet af Lindegade og Kongensgade er projektet meget tydeligt, for inde bag stilladserne er håndværkerne i gang med at genopbygge byens gamle honningkagebutik. Bageriet bliver genåbnet i nyindrettede lokaler, hvor der udover butik med showroom, hvor kunderne kan følge med i honningkage- og chokoladeproduktion, vil være mulighed for at nyde husets fristelser i en café, som indrettes i tilknytning til bagerbutikken.

Brødremenigheden og chokolatier Kim Rasmussen har indgået en aftale, som betyder, at der igen i begyndelsen af 2011 kan

leveres chokoladehonningkager fra Brødremenighedens Bageri i Christiansfeld.

Restaureringen af bageriet er en del af sidste og tredje trin i bybevaringsprojektet, som startede i 2003.

Levende kulturarv

De smukke gamle huse, haveanlæg og berømte honningkager er dog kun en del af den fantastiske fortælling, som kan fortælles om Christiansfeld i kulturarvssammenhæng. Mindst lige så spændende er historien om menigheden, som byggede byen - og stadigvæk udgør en markant del af Christiansfeld i det 21. århundrede. Denne del af fortællingen er dog ikke særlig kendt uden for byen. Det er i hvert fald ikke svært at finde danskere, som mener at vide, at Christiansfeld blev grundlagt af huguenotter, der var på flugt fra den katolske konge i Frankrig. Virkeligheden er en hel anden.

Christiansfeld blev i 1772 grundlagt af Den fornyede Brødremenighed fra Herrnhut i Sachsen. Brødremenigheden, der opstod i Böhmen og Mähren i det nuværende Tjekkiet, har førreformistiske rødder, der rækker helt tilbage til den sene middelalder. I begyndelsen af det 18. århundrede blev menigheden fordrevet og søgte tilflugt i det

sydøstlige Sachsen, hvor grev Zinzendorf gav dem land til at bygge en by på. Byen fik navnet Herrnhut - og herfra udgår menighedens aktiviteter stadig.

Zinzendorf var pietist, og i begyndelsen af det 18. århundrede var pietismen - takket være den enevældige Christian VI - nærmest at betragte som statsreligion i Danmark. Zinzendorf blev derfor godt modtaget ved det danske hof. Kongen tildelte greven Dannebrogordenens storkors og forsynede greven med tilladelser til at missionere i de danske kolonier i Vestindien og Grønland. Samme år (1730) opnåede herrnhutterne så godt et forhold til en gruppe mennesker i landsbyen Stepping (8 km vest for Christiansfeld), at de begyndte opbygningen af et societet dér. Det blev et udgangspunkt for den videre udbredelse af evangeliet, som næsten overalt, hvor brødrene kom, var med til at skabe grobund for den vækkesbølge, der var begyndt med pietismen.

Den tætte kontakt mellem kongehuset og Zinzendorf varede dog ikke ved, for Christian VI foretrak Halle-pietismen frem for den herrnhuttiske variant. Christian VI døde, blev efterfulgt af sin søn, Frederik V, der var alt andet end pietist, og efter Frederik, kom endnu en Christian - den 7 - som heller ikke

>

>

er kendt for pietistisk livsførelse; men en hel del for sin livlæge Struensee, som var dybt interesseret i fremskridt og udvikling. Struensee havde et godt øje til herrnhutternes evner inden for håndværk og handel, og fik lov til at købe den gamle kongsgård 'Tyrstrupgård', på hvis marker Christiansfeld nu ligger. Tilladelsen skal ses som en slags egnsudvikling anno 1773. Christiansfeld fik derfor også både 10 års skatte- og værnefrihed samt købstadsrettigheder, hvilket betød, at den handelsmæssigt ikke var underlagt Haderslev.

Universel grundplan

Folk fra Brødreminigheden i Herrnhut begyndte i 1772 sammen med danske tilhængere at bygge Christiansfeld. Grundplanen er den samme som i brødreminighedens byer over hele jorden: To parallelle gader, som krydses af en tværgående gade. Langs med og mellem gaderne opførte menigheden sine huse. centralt for byplanen er den store kirkeplads, som omkranses af menighedens huse på alle fire sider. Byplanen symboliserer menneskets forhold til religionen (se billedtekst).

"Det er fællesskabet, der har bygget Christiansfeld," fortæller pastor Jørgen Bøytler fra brødreminigheden. Jørgen Bøytler er formand for styregruppen for Christiansfeld Bybevaring.

Han fortsætter:

"Det er vigtigt for byen, at vi ikke bliver et frilandsmuseum, men fortsat kan være en levende by, der rummer det samme, som enhver anden by: boliger, forretninger, kirker, håndværkere etc."

Men Christiansfeld er ikke som andre byer. Mange steder i verden er der herrnhutter-byer, der er bygget over samme grundplan; men hver eneste by er unik, fordi husene i byerne er opført i lokale materialer. I Christiansfeld er det således de gule tegl fra Egersund, der går igen i alle husene. På især syd- og vestvendte facader og gavle er thujabeklædningen et andet tydeligt særpræg ved byen. Der er med andre ord tale om beskedenhed, når de i Christiansfeld hævder, at 'det ser du ikke andre steder i Danmark!' - de kunne såmænd godt erstatte Danmark med hele Verden, hvilket også understreges af, at Christiansfeld er at finde på den danske tentativliste til optagelse på UNESCOs World Heritage List.

Fællesskabets huse

Da herrnhutterne kom til Danmark bosatte de sig i overensstemmelse med deres religions doktriner: Unge, ugifte kvinder i Søsterhuset, unge, ugifte mænd i Brødrehuset og enker i Enkehuset. Familierne boede i deres egne enfamilieshuse. Derudover drev fællesskabet en række bygninger: kirken kaldet 'Salshuset', hotellet og skoler for henholdsvis drenge og piger. De bærende værdier i fællesskabet hvilede på Zinzendorfs idé om 'hjerterets religion' som kunne være en samlende overbygning for alle kristne kirkesamfund på trods af øvrige forskelle. Man havde ældsterråd, aktive lægfolk, lodtrækning ved vigtige tvivsspørgsmål, gensidig sjælesorg i smågrupper og menigheden var fælles om alt.

"Der var herrnhuttiske håndværkere, som rejste fra by til by i takt med, at nye byer blev grundlagt. De udvekslede faglig viden med håndværkere, hvor de kom frem, hvilket er grunden til, at de herrnhuttiske håndværkere var meget efterspurgt," fortæller Jørgen Bøytler og fortsætter:

"I alle byerne har der især i starten været et meget stærkt træk af fælleseje, fordi fællesejet var grundlaget for hele byens

eksistens. Herrnhutterne havde mange lokale tilhængere, og på intet tidspunkt har danskerne i Christiansfeld været i mindretal; men i fællesskabet blev individet ikke fremhævet. Det betyder, at det for eksempel i dag er stort set umuligt at finde ud af, hvem der har tegnet Brødremenighedens huse. Vi ved, at byplanen og tegningerne er blevet godkendt i Ældsterådet i Herrnhut - og ikke mere!"

Rummelig tro

Brødremenigheden i Christiansfeld mødes stadig til gudstjenester i menighedens smukke kirke, som adskiller sig fra en almindelig dansk folkekirke derved, at der hverken er alter eller prædikestol. Kirkebænkene står også på langs i rummet, som efter reformistisk forbillede ikke er forsynet med billeder.

Adskillelsen af kønnene er ligesom andre traditioner gået tabt i takt med at samfundet rundt om menigheden har udviklet sig.

"Brødremenighedens medlemmer ligner alle andre danskere, og teologisk set kan Brødremenigheden meget fint være midt i den danske folkekirke. Mange medlemmer af Brødremenigheden er da

også medlemmer af folkekirken - og for den sags skyld kan man også både være katolik og medlem af Brødremenigheden. Det ville i hvert fald ikke være et problem for Brødremenigheden! Fra begyndelsen var det slet ikke meningen, at Brødremenigheden skulle være en selvstændig gren af kristendommen. Det skete først i 1840'erne. Derfor er vi principielt åbne over for andre trossamfund," siger Jørgen Bøytler.

Brødremenigheden i Danmark består i dag af ca. 300 medlemmer. Deraf er ca. 150 bosiddende i Christiansfeld og omegn, mens de øvrige bor forskellige steder i Danmark. Ud over at være ejere af de smukke bygninger i Christiansfeld og dermed også en væsentlig drivkraft i bybevaringsprojektet er det i dag mest i missionsarbejdet og i det økumeniske arbejde Brødremenigheden bruger sine kræfter. Brødremenighedens Danske Mission, har hjemsted i Christiansfeld, og herfra støttes missionsarbejdet i Tanzania, D.R. Congo og Albanien. Missionsarbejdet består i forkyndelse, undervisning og diakoni.

"Brødremenigheden har aldrig været stor i Danmark. På Verdensplan har vi

900.000 medlemmer, så 300 syner jo ikke af meget; men på trods af, at vi ikke er flere, har vi altid været meget synlige i det danske samfund. Jeg er derfor også sikker på, at det danske samfund ville fortsætte uændret, hvis vi en dag forsvinder; men hvis dette sker, ville der mangle en nuance i billedet af Danmark," siger Jørgen Bøytler.

Kommunen leverer de nye veje

Bag bybevaringen står et partnerskab bestående af Brødremenigheden i Christiansfeld, Kolding Kommune og Realdania.

"Dette partnerskab er grundlaget for, at det kan lade sig gøre. Jeg synes, det er interessant at se, hvor langt man kan komme i dette projekt, når private i form af kollektivet Brødremenigheden samarbejder med kommunen om det grundlag, som kommunen fremover skal tage hensyn til, når der skal laves lokalplaner," siger Jørgen Bøytler, som også er meget glad for, at Kolding Kommune har lovet at bidrage med ca. 45 mio. kr. over de kommende år til renovering af gader og torve i Christiansfeld.

Bybevaringsprojektet er opdelt i tre etaper

Første fase – er afsluttet

Der er foretaget en byggeteknisk og bygningshistorisk registrering som grundlag for de konkrete restaureringsopgaver og den overordnede helhedsplan for byens langsigtede bevaring. Restaureringsarbejdet er foretaget præcis på samme måde som det oprindelige bygningsværk, og kun det aller mest ødelagte er erstattet af nyt materiale.

Christiansfeldcentret er etableret som centrum for formidling af projektet. Centret er åbent for alle og viser udstillinger og fungerer som fysisk samlingssted for alle aktiviteter i projektet.

Mange bygninger er restaureret, så de nu fremstår som ved opførelsen for 225 år siden, men ført ind i nutiden. Byens centrale torv Prætoriestorvet har undergået en komplet fornyelse.

Anden fase – er afsluttet

Flere bygninger er blevet restaureret. Derudover er der påbegyndt en særlig indsats på

bykernens historiske haver. Indsatsen omfatter registrering, en historisk redegørelse og konkrete restaureringsarbejder, herunder de fredede havepavilloner. Der er gennemført bygningsarkæologiske undersøgelser på en række bygninger.

Tredje fase gennemføres i perioden 2008-2011

Den afsluttende fase af bybevaringsprojektet involverer restaurering af en række ejendomme – herunder Christiansfelds honningkagebageri. I projektet indgår desuden en samlet indsats mod den overordnede facadekultur. Endelig vil en videreførelse af Christiansfeldcentret være omfattet.

Finansiering

Realdania og Augustinus Fonden har med økonomisk støtte været med til at kunne realisere intentionerne i Christiansfeld Bybevaring. Augustinus Fonden har ydet 7 mio. kr. og Realdania har ydet 32,2 mio. kr. til første etape. Anden etape blev gennemført

med støtte fra Realdania på kr. 17 mio. og af Kulturarvsstyrelsen med kr. 1 mio. I 2009 begyndte tredje og sidste fase i det omfattende bybevaringsprojekt. Tredje fase er budgetteret til lige knap 94 mio. kr. Brødremenigheden finansierer i alle byggeprojekterne den del af byggesummen, som kan betales ved hjælp af bygningens drift.

Bag bybevaringen står et partnerskab bestående af Brødremenigheden i Christiansfeld, Kolding Kommune og Realdania. Ud over de 94 mio. kr. investerer Kolding Kommune i en fornyelse og opgradering af gader, pladser og udendørsarealer i den historiske bykerne.

Læs mere:

www.kolding.dk
www.christiansfeldcentret.dk
www.realdania.dk
www.ensure.org/Christiansfeld/intro.htm